

PRESENTATION OF A CULTURAL SYMBOL

"MANZIKERT" AS A DEVELOPMENT FACTOR

Kültürel Bir Sembolün Kalkınma Unsuru Olarak Sunulması:

"Malazgirt"

Nurullah ULUTAŞ¹

Abstract

In the world history, some cities have a cyclical importance to steer the course of history. Rome, Jerusalem, İstanbul and Paris are the leading ones among these cities. "Manzikert" was conquered by Sultan Alparslan in 1071 as a key to Anatolian door and gave the title deed of this land to Turks. This victory has a great importance not only for Turkish-Islam, Iran and Byzantium history but also for the whole world history. In this scope, Yahya Kemal Beyatlı considers Manzikert Victory as the beginning of Turkish history. Taking stand from Barres' idea suggesting "the land where the dead rest", he advocates that Anatolia gained a "Hometown" identity for the first time thanks to this victory. In articles and speeches of Yahya Kemal, Manzikert has a significant place. His poems titled "Süleymaniye'de Bayram Sabahı", "Alparslan'ın Ruhuna Gazel" poems and article titled "Türk İstanbul" are important in this sense. To summarize, Manzikert takes place in the works of our artists and men of letters with its image in our culture. This paper touches upon the contribution of the image of "Manzikert" on culture tourism taking stand from its role in our poetry and literature.

Key Words: *Manzikert, Muş, development, poetry, culture tourism.*

Özet

Dünya tarihine baktığımızda, bazı şehirlerin tarihin akışına yön vermede konjonktürel bir öneme sahip olduklarını görürüz. Kudüs, İstanbul, Paris, Roma... Bu şehirlerin başında gelir. "Malazgirt", Anadolu'ya açılan kapının anahtarı olarak 1071 yılında Sultan Alparslan tarafından fethedilmiş ve Türklerin bu toprakların tapusunu almasını sağlamıştır. Bu zaferin sadece Türk-İslam, İran ve Bizans tarihinde değil, aynı zamanda Dünya tarihi için de önemi büyüktür. Bu bağlamda Yahya Kemal Beyatlı, Türk tarihini Malazgirt Zaferi'yle başlatır ve bu zaferi milat kabul eder. O, Barres'in: "Ölülerin yattığı toprak" fikrinden hareketle Anadolu'nun ilk defa bu zaferle "Vatan" kimliğine büründüğünü savunur. Yahya Kemal'in yazı ve konuşmalarında Malazgirt, önemli bir yer tutar. "Süleymaniye'de Bayram Sabahı", "Alparslan'ın Ruhuna Gazel" şiirleri ve "Türk İstanbul" adlı makalesi bu anlamda önemlidir. Kısacası, Malazgirt kültürümüzde sahip olduğu imajla sanatçı ve edebiyatçılarımızın eserlerinde yer alır. Bu bildiri, "Malazgirt" imajının şiir ve edebiyatımızdaki yerinden hareketle kültür turizmimize katkısı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Sözcükler: *Malazgirt, Muş, kalkınma, şiir, kültür turizmi.*

¹Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, e-posta: nurullahulutas@gmail.com

Giriş

W. M.Ramasay'ın belirttiği gibi, “*topografyatarihin temelidir*” (Aşan:2016, 48).Dünyanın birçok ülkesinde ve medeniyetinde bazı şehirlerin tarihin akışına yön verdiği ve büyük değişimlerde odak noktası olduğu görülür.Hemen her çağın, her uygarlığın kendine özgü kentleri var olagelmıştır. İnsanların yerel ve ortak gereksinimlerini karşılamaları için bir araya toplanmalarından doğan kentler, her çağda ve uygarlık içinde belli bir kimlik taşıyarak etkilerini günümüze taşımışlardır (Keleş:2013, 107).

1000'li yıllarda Doğu Anadolu'da büyük ölçüde Ermeniler yaşamasına rağmen, yönetim Bizans İmparatorluğu'nun elindedir.Bu arada Ortaçağ'ın başlarında Bizanslıların askeri bir idari yönetim sınıflandırmasına bağlı olarak Doğu Anadolu'daki bir bölgenin de ismi olan Taron adıyla bilinen Muş bölgesi de Bizans İmparatoru'na bağlı olan Ermeni Grigor Makistros tarafından yönetiliyordu. Selçuklu akınları Ermenileri, özellikle yönetici konumdaki feodal aileleri son derece rahatsız eder. Örneğin Van bölgesini o günkü ismiyle Vaspurakan'ı idare eden Sinekerim, Sivas taraflarının kendi yönetimine verilmesi karşılığında Vaspurakan bölgesinin idaresini doğrudan Bizans Devleti'ne verir. Rum ve Ermeniler arasında baş gösteren sorunlar, Ermenilerin Türkleri desteklemelerini sağlar. Bizans yönetiminin Ermeni milislerini silahsızlandırması daha sonra Selçukluların bu bölgede rahat hareket etmesine imkân hazırlayacaktır. Bu sırada Güneydoğu Anadolu'da yaşayan ve hatta Mervaniler ismiyle bir beyliğe de sahip olan Kürtler dindaşlık dolayısıyla Türkmenler'e destek vererek Fırat bölgesine kadar yayılır (Yıldız: 1976, 58-59).

Muş ve Malazgirt, Hz. Ömer döneminde Müslümanlar tarafından fethedilen şehirlerdendir. O dönemden Selçukluların bölgeye gelişine kadar Muş'ta Müslümanların hâkimiyeti kısmen sağlanmış olsa da Müslümanların iskânı ve İslamlaşma oranı azdır. Ancak IX. yüzyılda Malazgirt'te az da olsa Müslüman Arapların iskânı görülür. Bu durum Büyük Selçuklu Devleti'yle birlikte değişir. Muş şehri ilk defa 440/1048, Malazgirt ise 462/1070 yılında Büyük Selçuklu Devleti'nin topraklarına katılır. 463/1071 yılındaki Büyük Selçuklu Sultanı Alparslan önderliğinde kazanılan Malazgirt Zaferi, şehir için dönüm noktası olmuştur. Muş'un bir ilçesi olan Malazgirt'te yapılan savaşla, Müslüman Türkler ve Kürtler ile beraber şehir; bir İslam şehri haline gelir.O günden bu güne çok sayıda köprü, cami ve mimari yapıların kaldığı görülür(Eser: 2014, 185).

Malazgirt Zaferi sonrası, Sultan Alparslan'ın vezirliğe getirdiği Nizamü'l-Mülk'ün kısa sürede Bağdat ve Nişabur başta olmak üzere fethedilen her yere medreseler, kütüphaneler kurması eğitim ve kültür alanında büyük etkiler yaratır. Müslüman memleketlerde tespit ettiği en iyi müderrisleri bu medreselerde istihdam ederek, bölge zengin eşrafının da desteğini alarak kısa sürede bir kültür atılımı yapar (Bolay: 1971, 277-278).

1. Malazgirt'in Tarihi Önemi

Malazgirt'in tarihi önemi, Selçuklu Devleti'yle Bizans arasında 1071 yılında yapılan savaş ve sonrasında Selçuklular'ın galip gelmesiyle ilişkilendirilebilir.Bir dönem Anadolu'nun tek hâkimi olan Bizans, 1000'li yılların başından itibaren çeşitli saldırılara maruz kalır. Peçenek ve Rus akınları, Ege'de Arap korsanların baskınları, sürekli vurkaç taktiğiyle saldıran Türk akınları, içerde siyasi çekişmeler, Bulgar ve Sırbistan'daki isyanlar yönetimi zayıflatmıştı.Roma İmparatorluğunun Doğudaki mirasçısı Bizans, çeşitli tedbirler almış olsa da Türkler'e karşı bu başarıyı koruyamamıştır.Öte taraftan yine bu yıllarda Bizans'ınİtalya'daki toprakları Normanlar tarafından istila edilmiş ve Papalık yani

Katolik kilisesi ile Bizans Ortodoks kilisesi arasında süre gelen anlaşmazlık baş göstermişti. Bizans karşısında gerileyen İslam dünyasının kuruculuğunu üstlenecek olan Selçuklu devleti, 1040 Dandanakan savaşının Gazneli devletine karşı kazanılmasından sonra kurulmuştur. R. Diogenes'in Malazgirt öncesinde gerek bizzat kendisinin ve gerekse kumandanlarının yönetimindeki Bizans ordusu, 3 yıl boyunca Anadolu'da Türklerle mücadele etmişlerdi. Bu esnada Türk kuvvetleri Ahlât ve Azerbaycan'daki üslerine çekilme yerine Anadolu şehirleri arasında yer değiştirmek suretiyle tehlikeyi bertaraf etmişlerdi (Yuvalı: 2016). Romanos Diogenes, Bizans için bir tehdit olan Türklere kesin ve kati darbeyi indirmek ve onları Anadolu'dan atmak için muazzam bir ordu hazırlayarak son seferine çıkar. Bu orduda Balkanlar'daki Peçenek, Uz, Kıpçak ve Hazar Türkleri ile İslav, Alman, Bulgar, Frank, Ermeni ve Gürcü askerleri vardı. Bizans ordusunu 30 bin kumandanın yönettiği 200 bin kişinin oluşturduğu söylenir. Selçuklu ordusunun ise 50 bin civarında olduğu belirtilir (Atçeken, Bedirhan: 2014, 66-67). Malazgirt Savaşı'ndan ve Sultan Alp Arslan'dan ilk defa bahseden eserlerden biri İbnü'l Adim'in *Bugyetü't-taleb fi Tarihi Haleb* adlı eseridir (Sevim: 1989, 12). Bizans ordusunun saldırı haberini alan Alparslan ordusunu Malazgirt Ovasında toplar. Alp Arslan, sayıca ve askerî teçhizat bakımından kendilerinden çok üstün olan Bizans ordusuna karşı koymanın yolunun manevi anlamda orduyu toparlamakta olduğunu görür. Orduya, manevi yönü çok güçlü din adamlarını ve şeyhleri yerleştirerek onların dini duygularını depreştirir ve moral verir (Z. Muhammedi: 2013, 1-23). Ayrıca, Müslümanların yaşadığı memleketlerde okutulmak üzere kendi adına hazırlattığı hutbeler gönderir. S. Sauvaget, "Extraits de "Bugyat at-Talab" d'Ibn al-Adim" (1933, s. 393-409) adlı yazısında Malazgirt Savaşı'ndan önce Sultan Alp Arslan adına hazırlanıp bütün İslam memleketlerinde okunan bu hutbe metnini Fransızca çevirisiyle birlikte yayımlar (Sevim: 1989, x)².

Bizans ordusunun farklı etnik gruplardan oluşması ve organize olamaması, Alp Arslan'ın ordusunun sadece Müslüman - Türklerden oluşması ve moral olarak çok güçlü olmaları savaşı Türklerin kazanmasını sağlamıştır. Malazgirt meydan muharebesi 26 Ağustos 1071'de Türk ordusunun zaferiyle sonuçlanır. Bu savaşın, tüm dezavantajlara rağmen kazanılmasında Alp Arslan'ın siyasi ve askerî dehasının etkisi yadsınamaz (Kesik: 2014, 52). Onun bu özelliklerine ek olarak yanında sürekli bulundurduğu Ebu Mansûr Muhammed Bin Abdulkerim ona hocalık yapar ve Fatih ile Akşemseddin arasındaki münasebete benzer bir ilişki kurulmasını sağlar (Turan: 1973, 32).

Savaştan sonra Alp Arslan ve Romanos Diogenes arasında bir anlaşma imzalanır. Bu anlaşma, Bizans ordusuna büyük yükümlülükler yükler. Daha sonra Bizans komutanını çadırında bir komutan niteliğiyle ağırlayan Alp Arslan, onu maiyetindeki kumandanlar ve diğer esir asilzadelerle birlikte, bir Türk süvari müfrezesinin himayesinde 3 Eylül 1071 günü memleketine iade eder (Kafesoğlu: 1970, 2). Sultan Alparslan'ın affederek serbest bıraktığı Romanos Diogenes, kendi halkı tarafından öldürülünce bu duruma sinirlenen Alp Arslan, Malazgirt Savaşı'na katılan Emir Danişmend, Emir Artuk, Emir Saltuk, Emir Mengücek, Emir Çavlı, Sav-Tegin, Tutak, Ay-Tegin ve Ak-Sungur (Tülücü: 1986, 291-334) gibi savaşta büyük yararlılıklar göstermiş komutanlarını Anadolu'nun çeşitli bölgelerine göndererek bu bölgelerin kısa süre içinde Bizans'ın elinden alınmasını sağlar ve Beylikler döneminin başlamasına vesile olur. Bu zaferin Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük bir etkisi vardır. Bizans ordusu Malazgirt'te imha edildiği için Türk akıncıları ciddi bir mukavemetle karşılaşmazlar (Şeker: 2007, 55-57). 1071-1085 arası Türkler, Marmara ve Ege kıyılarına ulaşarak Anadolu'nun hızlı bir şekilde Türkleşmesini sağlar (Ögel: 1992,

² Sultan Alp Arslan ve devri hakkında geniş araştırma için bkz. Selçuklular Tarihi ve Alp Arslan ve Malazgirt Bibliyografyası, Milli Kütüphane Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 1971.

9-20). Daha önce sadece yağma ve ganimet için Bizans kaplarına dayanan atlı-göçebe bir kültüre sahip Türkler, bundan sonra Anadolu'yu yurt edinir ve yerleşik hayata geçer (Ernam: 1971, 303).

Malazgirt Zaferi'ne gerek Batılı gerekse İslamî birçok kaynakta yer verilir (Cahen: 1972, 77). Bizans – Grek kaynaklarından *Skylitzes* ve *Attaliates* eserlerinde kısmen bu zaferden bahseder. Alman Tarihçi A. Gförer'in *Byzantinische Geschichten* (Bizans Tarihleri) adlı üç ciltlik eserinde de Malazgirt Zaferi konu edilir. Tanınmış Bizans Tarihçisi Feodor İ. Uspensky'nin hazırladığı üç ciltlik *Bizans Tarihi*, Malazgirt Zaferi'ne en fazla yer veren eserlerdendir. Fransız Müsteşriklerinden Claud Cahen, İslam kaynaklarından da yararlanarak bu zafer hakkında objektif görüşler ileri sürer (Yuvalı: 1994, 35-52).³ Bu zaferin yankısı sadece Türk dünyasında değil İslam dünyasında da büyük bir etki yapar. Abbasi Halifesi, Alp Arslan'a yazdığı bir mektupta onu tebrik edip cesaretlendirir. Tüm İslam dünyasında günlerce süren şenliklerle bu zafer kutlanır (Köymen: 1971, 221-223). Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun her yerinde büyük bir imar hamlesi başlar. Camiler, hanlar, hamamlar, medreseler, köprülerle Anadolu'ya Selçuklu mührü vurulur (Koçyiğit: 1971, 240). Malazgirt Zaferi'nin yankısı İstanbul'un Fethi'ne zemin hazırlar. İki olay arasındaki bağlantılara dikkat edildiğinde bu iki olayın Dünya tarihine de yön verdiği görülecektir. Bu zaferin sonunda Anadolu'da, Bizans-Grek-Ortodoks kültürü yerine Türk-İslâm medeniyeti hâkim olur. Anadolu'nun kültürel ve etnik yapısının değişmesinde de bu zaferin etkisi söz konusudur. Malazgirt Zaferi ve Selçuklu Tarihi hakkında yoğun bir bibliyografya olması Malazgirt üzerine çalışma yapanlara ip ucu verecektir.⁴

Özetlemek gerekirse dünya tarihine yön veren bir şehir, daha büyük bir önemi hak ediyor. Gerek şehirle ilgisi olanların gerekse akademisyenlerin Malazgirt'in bu tarihi misyonunu öne çıkarmaları gerekmektedir. Türk Tarih Kurumu başta olmak üzere köklü üniversiteler, devletin diğer kurumlarının Malazgirt'te “Tarih bilinci” Odaklı programlar,

³Malazgirt Savaşı için geniş kaynakça için bkz. Yuvalı, Abdulkadir, 1994, “Malazgirt Meydan Muharebesi Ve Bununla İlgili Yerli Ve Yabancı Araştırmalar”, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt.2, Ss.35-52.

⁴ Bkz. Abbas İkbâl Aştıyâni, *Vezairet der-ahd-i Selâtin-i Büzürg-i Selçukî*, Tahran 1338; a.mlf. *Târîh-i Mufasssal-ı İrân ez-Sadr-ı İslâm tâ-inkırâz-ı Kaçariyye*, (yay. M. Debîr-i Siyâkî) Tahran 1347; Beyhakî, *Ebü'l-Fazl, Târîh-i Mes'ûdi* (yay. Gani-Feyyaz) Tahran 140-153; Bundarî, *el-Feth bin Ali: Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra* (çev. Kıvamüddin Burslan), TTK yay, İstanbul 1943; Cahen, CL, *History of the Seljukid Period=Historians of the Middle East*, London 1962; Y. Moran, *Osmanlılardan önce Anadolu'da Türkler*, İstanbul 1984; Cüveynî, *Alâüddin Atâ Melik: Târîh-i Cihângüşâ* (çev. Mursel Öztürk, I-III, Ankara 1988); Hamdullah Müstevfî, *Târîh-i Güzide*, Tahran, 1330-1339; Hatîb Bağdadî: *Târîhu Bağdad* (yay. M Emin el-Hancı), Kahire 1931; İbni Hallikan, *Vefeyâtü'l-a' yân ve Enbâu ebnâi'z-zamân* (yay. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid), Kahire 1948; İbni Hamdun, *Tevârihü's-sinin*, Topkapı Sarayı Kütüb. III. Ahmed, nr. 2981. İbni İsfendiyar, *Târîh-i Taberistan* (yay. A. İkbâl), Tahran 1320; İbni Bîbî, *el-Evâmîrü'l-Alâiyye* (tıpkı basım, önsöz ve fihrist. Haz. Adnan S. Erzî) Ankara 1965; İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-muntazam ve mültakatü'l-multazam fi-ahbâri'l-mülûki ve'l-ümem*, Haydarabad 1358. İbnü'l- Esir, *et-Târîhü'l-bâhir fi 'd-devleti'l-Atabekîyye*, Kahire 1963; a.mlf. *el-Kâmil fi't-târîh* (yay. C. J. Tornberg). Beyrut 1966; T. Yılmaz Öztuna, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye, Tarihi*, İstanbul 1964 II, 61-67; Aynı mil., *Türk Tarihinden Yapraklar*, 1000 Temel Eser, İstanbul 1969, s. 111-114; Kemal Vehbi Gül, *Anadolu'nun Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması*, İstanbul, 1971, s. 40-59; Erdoğan Merçil, *Türkçe Selçukname'ye Göre Malazgirt Savaşı*, TED, II (1971), s. 17-49; Feridun Dirimtekin, *Selçukluların Anadolu'da Yerleşmelerini ve Gelişmelerini Sağlayan Zafer, "Malazgirt Armağanı"*, s. 281-250; Nejat Kaymaz, *Malazgirt Savaşı ve Anadolu'nun Fethi ve Türkleşmesine Dair, "Malazgirt Armağanı"*, s. 259-268; Mükrimin Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri, I. Anadolu'nun Fethi*, İstanbul 1944, s: 68- 80; Mehmet Altay Köymen, *Selçuklu Devri Türk Tarihi*, Ankara 1963, s. 64- 287; C. Cahen, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, çev. Zeynep Kerman, TM, XVII . (1972), s.77.

çalıştaylarve akademik çıktısıolansempozyumlar düzenlemeleri, şehriUluslararasıarenayadönüştürmeleri gerekmektedir.

2. Edebiyatımızda Malazgirt

Malazgirt'in edebiyatımıza yansması, daha çok Malazgirt Zaferi'nin yarattığı gurur, bu zaferin Türk tarihinde kilit rol oynaması, Türk tarihine kaynaklık etmesi, İstanbul'un fethinin başlangıç noktası olması ve Alp Arslan'ın faziletli şahsiyeti, yiğitliği çerçevesinde işlenir.Şair ve yazarlarımızın Malazgirt'le ilgili söylemleri aynı zamanda onların Türk tarihine bakış açısıyla ilgili ip uçları da verir.Bu bakış açısı, temelde örtüşse de özelde Türk tarihinin ne zaman başladığıyla ilgili ciddi farklılıkların olduğu görülür. Bernard Lewis, Türk tarihçiliğinin başlıcaüç merhaleden geçtiğini belirterek bunlardan ilkinin Osmanlı-İslâm devri olduğunu söyler. Bu dönem, Türklerin İslamiyet'i kabulünden önceki dönem olup Yahya Kemal ve Mükrimin Halil Yinanç gibi edebiyatçılar, bu dönemi Türk tarihine dâhil etmez. Bu bakış açısı Cumhuriyet Dönemi öncesine kadar etkisini sürdüren ve Osmanlıcılık, İslâmcılık gibi akımların oluşmasına etki eder. Özellikle Avrupa'da Rus, Alman ve Danimarkalı Türkologların yaptığı çalışmalar, Ahmet Vefik Paşa ve Süleyman Paşa'nın eserleri Türk kavimlerinin dil ve gelenek bakımından bir bütün olduğunu ortaya koyar ve geniş bir tarih görüşü sunar. Bu görüş, Türkçülük ve Turancılık görüşüne kaynaklık eder (Lewis: 1960, 9-12). Bu anlayışın Atatürk'le birlikte daha sistematik bir hal aldığı açıktır.

Üçüncü görüş, Bernard Lewis'in yazısında yer vermediği, ancak Yahya Kemal ve Mükrimin Halil Yinanç'ın önderliğinde gelişen Anadolu'yu esas alan tarih ve medeniyet anlayışdır. Bu anlayış Malazgirt Zaferi'yle başlar. Yahya Kemal, Fransa'da bulunduğu sıralarda bir dönem Nev-Yunanilik fikrinden etkilense de daha sonraları Osmanlı-İslam kültürüne kayar (Kaplan: 1999, 540).O; Albert Sorel, Michelet ve Barrès'in görüşlerinden etkilenir. Michelet'in "Fransız toprağı bin senede Fransız milletini yaptı" ve Barrès'in: "Ölülerin yattığı toprak" fikri onun görüşlerini temellendirir. Yahya Kemal bu fikirlerden hareket ederek Malazgirt Savaşı'nın Türk tarihinde yeni bir başlangıç olduğu tezini ileri sürer. Öğrencisi Tanpınar, bu düşüncesini şöyle aktarır: "Malazgirt muharebesinin açtığı bu vatanda, yeni bir millet, üst-üste kan çatışmalarıyla yeni bir ırk, teşekkül etmiştir. Ona göre dilimiz de böyleydi. İmparatorluğun terkiğine giren, müslüman olarak ve her biri ana dillerinin şivesiyle Türkçeyi konuşan ve birbirinin çocuklarıyla evlenen o kadar kavmin müşterek hayatının neticesi olarak gerek fonetik, gerek lügat ve ifade bakımından öbür Türk lehçe ve şivelerinden ayrı bir Türkçe doğmuştur. Böylece, toprağı, tarihe bağlanan bir millet telâkkisi meydana geliyordu. Barres'in, ölülerin yattığı toprak fikri 1870-71 Muharebesinin tepkisi olan, hakikatte rejyonalist bir fikirdi- Yahya Kemal, bunu vatana ve tarihe teşmil ediyordu. Açılmış bir toprak, ancak ilk gömülen insan ve ilk doğan, çocukla vatan olabilirdi. Kendisinin bir sosyalist devir geçirdikten sonra, evvelâ aşırı Turancı olduğunu ve nihayet Fransız milliyetçilerin fikirleriyle milletimizin hakikî çerçevesini bulduğunu sık sık tekrarladığını bilmeseydik, bittabi bu benzerliklerden hiç bahsetmezdik"(Tanpınar: 2001, 45-46).

Türk tarihini, Malazgirt Savaşı'yla başlatan ve Anadolu topraklarında yeni bir medeniyetin nüvelerinin atıldığını savunan bu görüş, Ziya Gökalp'in Türkçü-Turancı anlayışına zıttır. Yahya Kemal, görüşün Paris'te, gençlik yıllarında teşekkül ettiğini söyler: "Bana, bütün Asya'daki Türklüğü aramak ve bulmak hayli müphem bir çalışma gibi görünüyordu. Lâkin Türkiye'deki Türklüğün yeni vatana ne zaman, nerelerden geldiğini; Anadolu'ya geldikten sonra da nasıl tekevün ettiğini şedid bir arzu ile öğrenmek ve bilmek istiyordum... İşte o zaman, kafamın: içinde Malazgirt bir başlangıç gibi tecelli etti. 1071 den: sonra Anadolu'ya, sonra Rumeli'ye daha sonra İstanbul'a yerleşerek yepyeni ve

yaratıcı bir millet oluşumuzu hayâl-meyâl görmeğe başlamıştım”(Banarlı: 1960, 45-47). Şair, bu görüşlerini “Türk İstanbul-I”, “Eğil Dağlar” adlı yazılarında da savunarak İstanbul’un fethedilmesinin kaynağını Malazgirt zaferine dayandırır (Kaplan: 1999, 540).

Türk tarihini Malazgirt’le başlatan bir diğer edebiyatçımız Mükrimin Halil, *Anadolu Mecmuası*’nın ilk sayısında “Millî Tarihimizin İsmi” başlıklı makalesinde, Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu’da başlayan Türk tarihiyle genel Türk tarihini şu sözlerle ayırır: "Türk tarihi diyince bizim tarihimize beraber Azerbeycan'da, İrak' da, Suriye'de, İran'da, Rusya'da, Horasan'da, Hind'de, Mâverâünnehir'de, Türkistan'da, Moğolistan'da, Çin'de devlet kuran, hükümet tesis eden bütün Türk kavmine mensup illerin ve ulusların tarihi hatıra gelir. Binaenaleyh (Türk Tarihi) ismi bütün dünyanın kıtaat-ı muhtelifesinde yaşayan ve gelip geçen Türk şubelerine ait vekayiden bahis ve büyük ye âlemşümül bir mevzuu ihtiva edemez. Bundan dolayı bu isim tahsi-sen bizim millî tarihimizin ismi olamaz. Anadolu'ya muhaceret ve tevattun eden Türkler uzun müddet yeni vatanlarında tutunmak için Salihlilerle ve Bizanslılarla uğraşmışlar, nihayet suret-i kat'iyye ve ebediyede kıta-i mezkûra yerleşmişler, ayrı bir devlet ve medeniyet vücuda getirmişlerdir”(Mükrimin Halil:1340, 3). Ona göre, göre Malazgirt'ten sonra Anadolu'da gelişen Türk tarihinin adı Anadolu Türkleri Tarihi veya sadece Anadolu Târihi olmalıdır. Aynı görüşü savunan Mehmed Halid *Milliyetperverliğin Mânâsı* başlıklı yazısında Turancılık anlayışına karşı Anadoluçuluk hareketini savunur:

"Turancılıktan maksad, Türk ırkından olan, lâkin başka başka vatanlarda, başka başka cemiyetler halinde taazzuv eden bütün milletleri bir merkez etrafında toplamak, bir Türklük câmiası yapmaktır. Bu arzu dün hayâl idi. Bugün de hayâldir. Yarın yine hayâl kalacak ve hiç bir vakit, hiç bir suretle tahakkuk edemeyecektir. Anadolu milleti için Turancılık bir gaye, bir mefkûre olamaz. Bu milletin böyle bir mefkûre için çalışacak ne kuvveti, ne vesaiti vardır. Bunlar olsa bile Anadolu milletinin Turan'a, Turancılığa ihtiyacı yoktur. Onun mefkûresi ancak yurdunda millî bir devlet kurmak, bu devleti kemaline eriştirmektedir. Anadolu'da ilk millî devletimiz olan Selçukî müessesesi zamanında burada bir medeniyet doğmuş, inkişaf etmiştir. Anadolu milletinin birinci vazifesi, bu kendisine ait hususî, şahsî medeniyeti yeniden ibda etmektir. Bugün kurulmuş millî Cumhuriyet'den sonra, millî medeniyet yapmak... İşte Anadolu milletinin saha-i mesaisi..." (Mehmed Halid: 1341, 56). *Anadolu Mecmuası*’nda yazan Necip Âsım, Hilmi Ziya Ülken, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Haydar Necip gibi yazarlar da Malazgirt’i Anadolu Türk tarihinin başlangıç noktası olarak alırlar(Necip Asım: 1340, 163-164).

Malazgirt’in şiir ve tiyatro başta olmak üzere edebî eserlere de yansımaları vardır. Yahya Kemâl, “Alparslan’ın Ruhuna Gazel” adlı şiirinde Malazgirt Zaferi’ne telmih yaparak, Alp Arslan’ın yiğitliğini över ve bu zaferin Türklerin İstanbul sahillerine ulaşmalarını nasıl kolaylaştırdığına değinir:

*“Titretti arş ü ferşi Malazgird önündeki
Cûş ü hurûş-ı rahş ile şemşir savleti
On yıldı vardı sâhil-i Konstantaniyye’ye
Yer yer vatan diyârını teshir savleti.”* (Yahya Kemal: 2012, 24).

“Süleymaniye’de Bayram Sabahı” şiirinde de bir bayram sabahı Süleymaniye’de namaz kılan bir askeri, Malazgirt Savaşı’na katılmış bir asker olarak hayâl eder:

*“Gördüm ön safta oturmuş nefer esvaplı biri
Dinliyor vecd ile tekrar alınan Tekbir’i*

*Ne kadar saf idi sîması bu m'ü'min neferin!
Kimdi? Bânisi mi, mimârı mı, ulvî eserin?
Tâ Malazgirt ovasından yürüyen Türkoğlu
Bu nefer miydi? Derin gözleri yaşlarla dolu,
Yüzü dünyâda yiğit yüzlerinin en güzeli,
Çok büyük bir işi görmekle yorulmuş belli;"* (Yahya Kemal, 1992, 5).

Yahya Kemal, "İstanbul Fethini Gören Üsküdar" başlıklı yazıda da Malazgirt'in büyük kahramanı Alp Arslan'ın kendisine bağlı kalmak şartıyla Anadolu topraklarını Süleyman Şah'a bıraktığını anlatır (Banarlı: 1983, 132). O, Türklük anlayışını savunduğu tüm yazılarında 1071 Malazgirt Zaferi'yle bir bağlantı kurarak, tarih şuurunu eserlerine taşır (Çakır: 2011, 143-144).

Ziya Gökalp de 1922 yılında *Küçük Mecmua*'da kaleme aldığı *Malazgirt Muharebesi* adlı iki perdelik piyesiyle Malazgirt Savaşı'nı anlatır. Onun bu piyesinde savaş koşullarıyla birlikte Alp Arslan'ın ne denli yiğit bir komutan olduğu, fazileti, düşman kumandanına saygısı ve onu koruması şiirsel bir tarzda tasvir edilir. Gökalp: "Malazgirt savaşını yeni bir vatan kurma ile değil, tamamıyla manevî ve ahlaki değerler açısından değerlendirir. Tarih sahnesine çıkış tarzı itibarıyla Anadolu'da kurulan ilk Türk devletiyle İstiklâl mücadelesi sonunda kurulacak devlet arasındaki benzerliklere atıfta bulunur. Gökalp'in, piyesini yazarken, devam etmekte olan İstiklâl Savaşı'nın atmosferinden etkilendiği söylenebilir. Çünkü Türkler iki savaşta da maddî açıdan kendilerinden çok daha üstün bir düşmanla karşılaşmalarına rağmen güvendikleri imanlarıyla muzaffer olmayı başarmışlardır" (Canatak: 2016, 103). *Malazgirt Muharebesi* adlı piyeste Gökalp, Alp Arslan ile veziri Nizâmü'l-Mülk arasında geçen konuşmada savaş şöyle haber verir:

*"Nizâmü'l-Mülk:
Rum Kayseri Romanos ordusuyla dün gece,
Hududu geçip girmiş Malazgirt'e gizlice
Alp Arslan:
Emir ver atlıları hazırlasın kumandan
Şimdi gidip alalım Malazgirt'i düşmandan"* (Gökalp: 2005, 304).

Bu piyeste Türklerin ne kadar büyük ve faziletli bir millet olduğu, İslam'ın bayraktarlığını yaptığı da metin içinde verilmeye çalışılır.

Behçet Kemal Çağlar'ın *Malazgirt Zaferinden İstanbul'un Fethine* adlı çalışmasında da yine bu iki önemli arasında bağlantı kurulur:

*"Bitti artık eski Bozkurt masalı
Alparslan gerçeğe mühür basalı
...
Parıldadı Tanrı'nın ışığı her alında
Bir Cuma sabahıydı bin yetmiş bir yılında
Her can artık gemini koparmış bir al atdı,
Bir meydan Malazgirt'ti, O bir meydan Ahlat'dı
Konacak yer aramış küheylân uçmuş uçmuş
Murat suyu, bin yıllık muradına kavuşmuş"* (Çağlar: 1971, 5-6).

Arif Nihat Asya da "Alp Arslan I-II" adıyla yazdığı iki şiirde, Türklerin geçmişinden başlayarak tarih boyunca gösterdikleri kahramanlıkları ve Anadolu'yu yurt edinmelerini anlatır:

*“Al yesil sulardir akar gördüğün
Hakanım boyları kentle köyün
Dün Kars nisan Bugün Malazgird düğün*

*Tanrı özenerek kurdu yapımı;
Selçuklu Alp Arslan, açtı kapımı!”* (Asya: 1997,103-104).

Dağlarca ise, *Malazgirt Ululaması* adlı şiirinde Bizans ordusuna başkaldıran bir Türk’ün haykırışını dile getirir:

*“Hele de hele de
Nerde Bizans ordusu
Görüselim gele de.
Hele de hele de
Göğün mavisi inmiş
Bağdaş kurmuş
Yele de.”* (Dağlarca: 1973, 13).

Hıfzı Topuz, “Malazgirt” adlı şiirinde Malazgirt Savaşı’nı tasvir eden bir asker tavrıyla, bu savaşın gelecekte nice zaferlerin ve aydınlık günlerin mustulayıcısı olduğunu anlatır:

*“O Bizans ordusu mağlub u perişan kaçıyor
Yine Türk ordusu bir yepyeni âti açıyor”* (Topuz: 1941, 13).

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu, “Malazgirt Marşı” adlı şiirinde Türklerin İslam’ın bayraktarlığını yaptığını ve Peygamberin şefaatine nail olduklarını anlatır. Şiirde, geçen Bozkurtlar, Başbuğ ve Anadolu’nun “*Kızılma*” olarak tarif edilmesi, şairi düşünsel anlamda Ziya Gökalp’e yaklaştırır:

*“Aylardan Ağustos, günlerden Cuma
Gün doğmadan evvel iklim-i Rum’a
Bozkurtlar ordusu geçti hücumu*

*Yeni bir şevk ile qürledi gökler
Ya Allah...Bismillah... Allahuekber*

...

*Türk, Ulu Tanrı’nın soylu gözdesi
Malazgirt Bizans’ın Türk’e secdesi
Bu ses insanlığa Hakk’ın müjdesi*

*Bu seste birleşir bütün yürekler...
Ya Allah... Bismillah... Allahuekber!..*

*Yiğitler kan döker, bayrak solmaya,
Anadolu başlar, vatan olmaya...
Kızılma’ya hey... Kızılma’ya!!!*

*En güzel marşını vurmada mehter
Ya Allah... Bismillah... Allahuekber”* (Gençosmanoğlu: 1973, 52-53).

Hilmi Ziya Ülken, “Bir Fetih Destanına Başlangıç adlı şiirinde, Selçukluların Anadolu’ya yaptıkları akınların gayesini ümmet bağlamında değerlendirir. Şaire göre Malazgirt’in gayesi, İslâmın muzaffer olmasıdır. Malazgirt’i, ayrıca “sonsuz ovaları açan ulvî anahtar”, on asırlık Şehrâyinin kapısı”, “vatanın bir günde ele geçmiş tapısı” şeklinde değerlendirir. Türk zaferlerinin sürekliliğine atıfta bulunurken bu zaferi, Türk tarihinde o zamana kadar yapılan savaşların en “şanlısı” olarak değerlendirir(Canatak:2016, 109):

*Zannetmeyin bu sefer geçen bir kasırgadır
Bir dalğanın ardından gelen başka dalgadır
Yaptığımız harplerin en şanlısı Malazgird!
Rüyasında göremez bunu hiçbir cihangir.
(.....)
Malazgird! On asırlık şehrâyinin kapısı
Ey vatanın bir günde ele geçmiş tapısı.
Malazgird; Geçitlerden esen zafer rüzgarı!
Ağutların okunur Kop dağından yukarı;
Göğsünde görünmeyen binbir âbide yatar..” (Ülken: 1949, 8-9.).*

Bünyamin Aktürk de “Malazgirt Destanı” adlı şiirinde Malazgirt Zaferi’ni Türklerin ve Alp Arslan’ın yazdığı bir destan olarak niteleyip bu zaferin Osmanlı’nın kuruluşuna ve İstanbul’un fethine zemin hazırladığını belirtir:

*“Malazgirt gibi var mı başkası
Malazgirt Türk’ün dönüm noktası
Açıldı Türk’e Anadolu kapısı
Malazgirt leş kargasının ölüm ovası
...
Malazgirt hazırlıktır al-i Osman’a
Olmasaydı Alparslan girer miydi Fatih İstanbul’a
Osmanlı şanını borçlu Selçukluya
Yürü aslanım durman yakışmaz atana”
(<http://www.antoloji.com/bunyamin-akturk/siir-ozetleri>)*

Yukarıda bahsettiğimiz şiirler dışında, Tahir Olgun, Göktürk Mehmet Aytun, Gültekin Sâmanoğlu, Oğuz Akkan ve Haluk Nihat Pepeyi gibi şairlerin de şiirlerinde Malazgirt ve Alparslan’dan bahsedildiğini görebiliriz(Canatak:2016, 103).

Özellikle son dönem şairlerimiz, 1071 Malazgirt zaferi ile İstiklâl Savaşı zaferi Büyük Taarruz arasında bir bağlantı kurmaktadır. Zeynep Kerman bu bağlantının sebeplerini şöyle açıklar:

Zeynep Kerman, 1071 Malazgirt zaferinin devrin edebiyatında yer almasının nedenlerini şöyle sıralar:

- “1-Malazgirt zaferi, Anadolu Türk tarihinin başlangıç noktasıdır.
- 2-Malazgirt zaferi, Türkleri ve İslâm’ı Hristiyanlık (ehl-i salib) tehlikesinden, yani toptan yok olmaktan kurtarmıştır.
- 3-Türkler bu savaşta kendilerinden çok üstün bir düşmanı maddî güçten ziyade manevî güçleri, yani imanları sayesinde yenmişlerdir.
- 4-Bu zafer, Türklerle yeni ve aslı vatanlarını kazandırmıştır” (Kerman: 1985, 339-341).

Netice olarak Türklere Anadolu kapılarını açan ve onların yerleşik hayata geçerek burayı yurt edinmelerine vesile olan Malazgirt Zaferi’ne edebiyat dünyasının yabancı kalmadığını görürüz. Ancak güncel edebiyat dergilerinin, şair, denemeci, tiyatrocu, yazarların da tarih şuurunu yeni nesillere aşlamak amacıyla Malazgirt olgusuna ayrı bir değer vermeleri gerekmektedir. Okullarda ve üniversitelerde bu şuur akademik tarzda yeterince işlenmelidir.

3. Öneriler

Türkiye Cumhuriyeti’nin 2023’ten sonraki hedefinin 2071 olduğu hatırlanırsa, devletin bu hedefini daha gür bir sesle ve projelerle dile getirmesi gerekir. Kalkınma odaklı büyük projelerin bir kısmının Muş ve Malazgirt bölgelerine kaydırılması bu atılımı hızlandıracaktır. Malazgirt Kalesi’nin çeşitli kültürel aktivitelerle canlandırılması ve ören yeri haline getirilmesi, Şehitlik Abidelerine yenilerinin eklenmesi ve bunların tanıtımının daha etkili yapılması gerekir. Malazgirt’e kültür bakanlığının özel bir önem vermesi gerekir. Tarih, dil ve edebiyat sempozyumlarının bir kısmı buraya kaydırılabilir. Burada özel sinema salonları, tiyatro ve kültür merkezleri, zengin kütüphaneler, sanat evleri kurulmalıdır. Uluslararası sinema ve tiyatro festivalleri, tarih temalı gösteriler düzenlenmelidir. Selçuklu ve Osmanlı kültürüyle ilintili geleneksel el sanatları kursları düzenlenmeli, genç yetenekler doğru yönlendirilmelidir. Malazgirt, Nizamiye medreselerinin devamı olan medreseler vasıtasıyla, özellikle İslam dünyasından yabancı öğrencilerin de katılabileceği bir merkez haline getirilirse Alp Arslan’ın mirasını taşıyan bir şehir olacaktır.

Malazgirt’i öncelikle devletin sahiplenmesi gerekir. Kalıcı ve sürdürülebilir projelerle Malazgirt’in kentleşme sürecini hızlıca tamamlamasına katkı sağlanmalıdır. Kent yaşamının gerektirdiği her sektörden hizmetin giderilmesinde hükümet yönetiminde olanlar, bizatihi rol üstlenmelidir. Bu bölgenin Çevre Şehircilik Bakanlığı tarafından modern bir şehre yakışır imar planının çıkarılması gerekir. Bölgenin tarihi ve kültürel dokusuna uygun Malazgirt Evi projeleriyle, şehre estetik bir görünüm kazandırılması gerekmektedir. Şehirde park, bahçe, piknik alanlarının peyzaj mimarisıyla güzelleştirilmesi ve gelen turistlerin kalabileceği 4-5 yıldızlı marka otellerin açılması sağlanmalıdır.

Lokanta ve alabalık tesislerinin daha modern hale getirilmesi, Muş ovasında beslenen hayvanların lezzetli etlerinin usta gurmeler sayesinde gelen turistlere sunulması sağlanmalıdır. Malazgirt Ovasında yaşayan “Toy”kuşlarının kültürel bir simge olarak tanıtılmalarının önü açılmalıdır. Malazgirt ve yöresinde yetişen gençlerin iyi bir eğitim alacağı proje okullarının açılması, bu insanların modern yaşama kolay uyum sağlamalarına yardımcı olunmalıdır.

Malazgirt’in ekonomik değerinin çeşitli iş kollarıyla yükseltilmesi, ulaşım sorunlarının giderilmesi ve şehrin Bitlis, Van, Ağrı, Muş, Bingöl, Erzurum illerinin tam ortasında bir cazibe merkezi olması sağlanmalıdır. Bunun için de Malazgirt’te yeni imar edilecek Türk hamamı, Medrese ve Camiilerin özellikle Selçuklu mimarisine uygun olmasına dikkat edilecektir.

Sonuç

Sonuç olarak Türkiye, yeni bir medeniyet inşa edecekse bu inşa sürecine Malazgirt’ten başlamak zorundadır. Çanakkale, 100 yıl gibi bir süre içinde markalaşmış ve şehitlik

sembolüyle kültür turizminin merkezi konumuna erişmişse yaklaşık 1000 yıl önce Türklere Anadolu'nun kapısını açan Malazgirt de böyle bir onuru hakketmektedir. Tarihsel geçmişle ve üzerine yapılmış akademik çalışmalarla dünyanın her yerinden insanı bölgeye taşıma potansiyeli olan Malazgirt bilinçli, planlı ve devletin ayıracağı bütçeyle bir marka şehir haline getirilerek canlandırılabilir. Şair, yazar, ressam ve fotoğraf sanatçıları da sosyal medya başta olmak üzere Malazgirt'i uluslararası arenada pazarlayabilir, tanıtabilir. Bir millet tarihine sahip çıkamıyorsa başkalarının onu yok etme hakkı doğar. Bu sebeple acilen bu ülkede yaşayan ve belli bir eğitime sahip tüm insanların siyasetçiler, akademisyenler, mühendisler ve belediye başkanlarıyla birlikte Malazgirt ortak paydası altında yeni bir atılım yapması gerekir. Bilinmelidir ki, kültürel bir atılım sanayi, ekonomi gibi diğer atımlardan çok daha fazla etkiye sahiptir. Bu şehrin kültür turizmiyle canlandırılması diğer parametreleri de harekete geçirecek ve Malazgirt, belki de Türkiye'nin kültür turizmi anlamında en gözde merkezi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Asya, A.N. (1997). Alp Arslan. *Kökler ve dallar* (Şiirler: 3). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Aşan, M. B. (20/08/2016) Doğu Anadolu ve Malazgirt'in Tarihi Coğrafyası. <http://www.akademiktarih.com/tarih-anabilim-dal-/48-tarih-bibliyografyalar/28601-prof-dr-muhammet-beir-aan-.html>.
- Aştıyânî, A. İ. (1338). *Vezâret der-ahd-i Selâtin-i Büzürg-i Selçukî*, Tahran.
- Atçeken, Z.; Bedirhan, Y. (2014). *Malazgirt'ten vatana Anadolu Selçuklu Devleti*. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Banarlı, N.S. (1983). İstanbul fethini gören üsküdar. *Yahya Kemal yaşarken*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Banarlı, N.S. (1960). Yahya Kemal'in hâtıraları. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Bolay, S.H. (1971). Sultan Alp Arslan'ın en mühim hizmeti. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*. C.10, S. 110-111, s. 277-278.
- Cahen, C. (1972). *İslam kaynaklarına göre Malazgirt Savaşı*, (çev. Zeynep Kerman), TM, XVII .s.77.
- Canatak, A. M.(2016). Cumhuriyet Devri Türk Şiirinde, mısraların ritmiyle, özlemi çekilen devirleri yeniden yaşama arzusu: Malazgirt Zaferi. (Sakarya, 16-18 Aralık 2014), Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Savaş ve Edebiyat Sempozyum Bildirileri, Sakarya, s. 103.
- Çağlar, B. K. (1971). *Malazgirt Zaferinden İstanbul'un fethine*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Çakır, Ö. (2011). Yahya Kemal'de tarih ve şiir. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 2, S. 2, s. 143-144.
- Dağlarca, F. H. (1973). *Malazgirt ululaması*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 13).
- Dikici, M. (1998). *Anadolu'da Türkler Anadolu'ya Türk göçleri*. İstanbul, s. 57.

- Ekinci, A. (2004). Urfa ve çevresinde Türk akınları (MÖ. VII- MS. XIV. Yüzyıl. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1, s. 262.
- Ernam, M. (1971). Alp Arslan ve Malazgirt zaferi. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, C.10, S. 110-111, Temmuz- Ağustos 1971, s. 303.
- Eser, M. (2014). Selçuklular Döneminde Muş ve çevresi. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. Volume 9/1 Winter 2014, p. 185-207, Ankara-Turkey, s. 185.
- Gençosmanoğlu, N. Y. (1973). *Malazgirt Marşı, Kopuzdan ezgiler*. İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Gökalp, Z. (2005). *Altın ışık*. İstanbul: Altın Kitaplar, s. 304.
- Kafesoğlu, İ. (1970). Malazgird Meydan Muharebesi. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*. C.9, S. 98-99, Temmuz- Ağustos, s. 2.
- Kaplan, M. (1999). Ziya Gök Alp ve Yahya Kemal'e Göre Malazgirt Savaşının Mana ve Ehemmiyeti”. *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar I*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Keleş, R. (2013). *Kentleşme politikası*. İmge Kitabevi, Ankara.
- Kerman, Z. (1985). *Edebiyatımızda Malazgirt*. Türk Dili, C.L, Nr. 407, 339-341.
- Kesik, M. (2014). Sultan Alp Arslan'ın liderlik vasıfları. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. S.4, Yıl:2014, DOI: <http://dx.doi.org/10.16947/fsmiad.40786>, s. 43-52.
- Koçyiğit, T. (1971). İslam'a Açılan Anadolu kapısı: Malazgirt. *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, C.10, S. 110-111, Temmuz- Ağustos s. 240.
- Köymen, M. A. (1971). “İslam Açısından Malazgirt Meydan Muharebesi”,*Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*. C.10, S. 110-111, Temmuz- Ağustos s. 221-223.
- Lewis, B. (1960). *Türkiye'de Tarihçilik ve Milli Uyanış*, (tercüme eden: Şinasi Siber) Türk Yurda, nr. 285, s. 9-12.
- Mehmed, H. (1341). Milliyetperverliğin mânası. *Anadolu Mecmuası*, S. 9-11, s. 56.
- Mükrimin H. (1340). Millî tarihimizin ismi. *Anadolu Mecmuası*, S.1, s. 3.
- Necib A. (1340). Millî bayramlarımız. *Anadolu Mecmuası*. S. 5. 163-164.
- Hilmi Z. (1340). Türkler ve Moğollar, *Anadolu Mecmuası*. S. 5, s. 169.
- Ziyaeddin F. (1340). Milliyet Mes'elesi, *Anadolu Mecmuası*, S. 5, s. 181.
- Ögel, B. (1992). *Türk Millî bütünlüğü içerisinde Doğu Anadolu*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

- Sevim, A. (1989). *Biyograflerle Selçuklular Tarihi (İbnü'l Adim Buğyetü't-taleb fî Tarihi Haleb)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şeker, M. (2007). *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2001). Yahya Kemal. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topuz, H. (1941). Malazgirt. *Çınaraltı*, S.5, s. 13.
- Turan, O. (1973). "Malazgirt Zaferi ve Alp Arslan'ın İmamı", *İslam Medeniyeti*, Yıl:3, S. 32.
- Tülücü, S. (1986). Malazgirt Savaşına iştirak eden Türk beyleri ve hal tercümeleri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 7, s. 291-334.
- Ülken, H. Z. (1949). Bir fetih destanına başlangıç. *Şadırvan*, C.1, Nr. 2, 8-9.
- Kemal, Y. (1992). *Kendi Gökkubemiz*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Kemal, Y. (2012). *Eski şüirin rûzgârıyla*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Yıldız, H. D.(1976). *İslamiyet ve Türkler*. İstanbul, s. 58-59.
- Yuvalı, A. (1994). Malazgirt Meydan Muharebesi ve bununla ilgili yerli ve yabancı araştırmalar. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.2, s.35-52.
- Yuvalı, A. (2016). Malazgirt Savaşı öncesi Selçuklu ve Bizans'ın Anadolu Politikası, (<http://www.akademiktarih.com/tarih-anabilim-dal/2132-selcuklu-tarihi-aratrmalar/beylikler-di-ve-sellu-tarihi-aramalar/2634-malazgt-savasi-cesselklu-ve-bansin-anadolu-polasi.html>).
- Zikrullah Muhammedî. (2013). Dini inanç ve unsurların Malazgirt Zaferi'ndeki rolü. *Tarih Dergisi*, Sayı 58, 2013 /2, s. 1-23.
<http://www.antoloji.com/bunyamin-akturk/siir-ozetleri/>